

רשימות חוברת קא

בס"ד.

פתח דבר

לקראת בא יום הגדול והקדוש הוא יום השלישי בתמוז, יום ההילולא השלישי של כ"ק אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע — הננו מוציאים לאור מאוצר רשימותיו שרשם לעצמו — "סיום ש"ס משנה בע"פ, א' טו"ב סיון תשג"ה" (ה'תש"ג), והוא ה"סיום" הראשון של חברת משניות בע"פ שע"י "מחנה ישראל", על "הגרלת משניות בע"פ" (חלוקת ששה סדרי משנה, ע"פ הגרלה, על מנת שכל א' יחזור בע"פ ב' או ג' משניות לשבוע) שהתקיימה באסרו חג השבועות תש"ב.

לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, הנה, לאחר העתקת הרשימה בלשון אדמו"ר בעצמו בכתי"ק, בא גם פיענוח ותיבות-קישור המשולבים בין דברי הרב, וכן ציוני מראה מקומות הבאים בשוה"ג, שנערכו ע"י המו"ל, בדרך אפשר ועל אחריותם בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי רבינו, כנודע.

מערכת „אוצר החסידים"

כ"ח סיון, ה'תשנ"ז

ברוקלין, נ.י.

סיום ש"ס משנה בע"פ. א' טו"ב סיון תשג"ה. ברוקלין.

ארשב"ח לא מצא הק' כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנא' ד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום.

והנה מפרשי המשנה (פיה"מ, הרע"ב, תפא"י) פי' במאמר ריב"ל שלפני זה (עתיד הק' להנחיל כו') שחותם בזה להודיע מתן שכרן של צדיקים שלומדין ומקיימין מ"ש במשנה.

ובמאמר רשב"ח ל"פ מאומה — בפיה"מ הרע"ב והרא"ש. ולכאורה נ"ל דאין מאמר רשב"ח בנוסח משנתם, אבל בהקדמה לפיה"מ פ"ב נחשב רשב"ח בין התנאים שבמשנה וכיון דלא נזכר אלא כאן — סוף עוקצין — הרי עכצ"ל דהרמב"ם, עכ"פ, גריס לה. וא"כ צ"ל שייכות המימרא כאן — ועיין בזה בתויו"ט ותפא"י — ובכלל כמה דיוקים במאמר רשב"ח:

(א) באיזה ברכה קאי. דאין לומר דקאי בברכת ש"י עולמות, דא"כ הול"ל לפרש ולא לסתום, ועוד דאדרבא ש"י עולמות הם כלים להחזיק ברכות כדאיתא בסנה' (ק, א) שהובא שם מאמר ריב"ל בתירוץ הקושיא: אי' מקום החזקת מלוא עומסו של הק'.

ובדב"ר ס"פ שופטים הגירסא: ארשב"ח ראה מה חביב השלום כשבקש הק' לברך את ישראל לא מצא כלי שהוא מחזיק כל הברכות לברכן בו אלא השלום מנין שנא' כו' — ולפי זה ניחא, דקאי בכללות כל הברכות, משא"כ כאן.

(ב) מה הטעם שרק שלום מחזיק ברכה.

ובירוש' ברכות (ב, ד) איתא אין לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום — משמע דגם ענינים אחרים יש, אלא שהשלום מחזיק יותר, משא"כ כאן דאומר לא מצא כו' אלא השלום, וצ"ל ומ"ש כאן מענינא דירוש'.

(ג) אם מאיזה טעם וסברא רק שלום הוא כלי לברכה, לכאורה אין נפ"מ אם הוא לישראל או לאו"ה, ובמתני' מדייק לישראל.

(ד) מהו הדיוק לא מצא הק' והול"ל אין כלי מחזיק ברכה כו'. ובאמת בירוש' הנ"ל איתא כן: אר"ש בן חלפותא אין לך כלי שמחזיק

ברכה יותר מן השלום ומה טעם ד' עוז גו'. ומפני מה מדייק כאן לא מצא הק' כו'.

(ה) מפני מה מעתיק במתני' גם רישא דקרא ד' עוז לעמו יתן, דלכאורה אינו שייך לכאן.

(ו) ריב"ל מדייק לכל צדיק וצדיק דוקא, וכ"כ גם בקרא להנחיל אוהבי, משא"כ רשב"ח דסתם, ומקרא יברך את עמו משמע דקאי אכל ישראל, דעם הק' הם.

(ז) בסידור ב' המימרות דריב"ל ורשב"ח הו"ל להקדים המאוחר כיון דרשב"ח קשיש מריב"ל, וכקושית התויו"ט. — התויו"ט מביא ראי' ע"ז מהא דרשב"ח הי' זקן בימי רבי כדאיתא שבת (קנב, א) ואינה ראי' גמורה, כיון דא"י אולי גם ריב"ל הי' זקן אז. ועוד דבשבת קאי בזקנה בשנים וכאן צ"ל זקנה בחכמה. ואי משום תנאים ואמוראים הנה רש"י קחשיב לריב"ל לאמורא (ב"ק פב, א) וגם לרשב"ח (מו"ק ט, ב בעין יעקב — הובא בסה"ד) ובפיה"מ — הנ"ל — חשיב תרווייהו בתנאי. אבל ראי' מוכחת דריב"ל, קשיש מרשב"ח, מחולין (נו, ב) דהביא ריב"ל עובדא מרשב"ח וקרי לי' רבי שב"ח, וידוע הכלל ביומא (מט, א) דכיון דק"ל רבי, קשיש מיני'. ועוד יותר י"ל ראי', דרשב"ח הוה קשיש גם מר' חנינא, דהוה קשיש מריב"ל כדאיתא ביומא (שם) — ואף דמצינו בירוש' כלאים (ט, ג) דשאל ר"ח מריב"ל. ואולי י"ל דבירוש' קאי באגדה ושאני אגדה דריב"ל הי' בקי באגדה (ב"ק נה, א) — ולהעיר משבת (קנו, א) דאר"ח אמרו לבר ליואי — ול"ק "ריב"ל" — דמצינו בירוש' תענית (ד, ב) דר"ח אומר רבי שב"ח.

ולהבין בעומק מימרת רשב"ח, ובחילא יסורו הערות הנ"ל, ילה"ק מהות שכר המצות, דבזה מסיים רבי ש"ס משנה, וכפיה"מ וכו' כנ"ל.

— [ע"ד שכר המצות ראה ג"כ: פיה"מ ר"פ חלק, יד הל' תשובה פ"ח. עקרים מ"ד פכ"ט ואילך]

והנה פשיטא דבין למ"ד דהשכר הוא טבעי (של"ה בית אחרון בית דוד בארוכה) בין למ"ד דהוא סגוליי (רמב"ן ר"פ וארא בחוקותי) ענינו תלוי בענין המצות וכמרז"ל (אבות ד, ב) שכר מצוה מצוה ופי' אדה"ז (סש"ב פל"ט) שמשכרה נדע מהותה ומדריגתה — היינו אף שבכמותו השכר גדול כמה פעמים מטרת המצוה, וכמרז"ל (סוף חולין) מצוה קלה שהיא כאיסור — שילוח הקן — אמרה תורה למען ייטב לך והארכת

ימים גו' — ועיין עיקרים מ"ד פל"ו — מ"מ צ"ל איזה דוגמא ושייכות ביניהם, וכמש"נ (דברים טו, י) נתן תתן גו' כי בגלל הדבר הזה יברוך ד"א בכל מעשיך גו'. וכלל אמרו"ל (נדרים לב, א) מדה כנגד מדה — לענין שכר — ובסנה' (צ, א) כל מדותיו של הק' מדה כנ"מ — לענין עונש —

והנה בש"ס משנה נת' פרטי כל המצות. אבל בכללות ענין המצוה מצינו ב' ענינים:

(א) זיכוך בירור ועלית מדרי' מקיים המצוה וכמרוז"ל (ב"ר רפמ"ד) רב אמר לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מאי איכפת לי' להק' בשוחט מן הצואר או בשוחט מן העורף כו'. היינו — שבין מצות שבין אדם למק' או בין אדל"ח, מצות שכליות או חוקים ע"י כולם האדם מזדכך ומשתלם יותר.

וכיון שהאדם הוא תכלית ברה"ע וכנרמז במשנה סוף ס' נשים — קדושין — והלא לא נבראו אלא לשמשני, ובברכות (ו, ב) כל העולם כולו ל"נ אלא בשביל זה (וצע"ק שם ברש"י) ובפירש"י עה"ת ס"פ בראשית הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באילו.

— יד יסוה"ת ג' ט' שהאדם פחות מגלגלים וכ"ש ממלאכים. וכ"כ במו"נ ח"ב פי"א ח"ג פי"ג. וכ"כ הראב"ע. וחולק עליהם — בהסבר ארוך, — בעבוה"ק ח' התכלית פ"ג ואילך. אבל לכאורה לכ"ע בארץ הנכבד הוא האדם ובפרט בנ"י, וכמ"ש גם הראב"ע שמות לג' כא' —

וא"כ כשהאדם מזדכך במילא נעשה זיכוך ועלי' בחלק השייך לו בכללות הבריאה (ס"ב פל"ז) — וע"ד דוגמא שמצינו עלי' בנכסים כשעוברים מרשות אדם פשוט לרשות אדם נכבד וכדרז"ל (ב"ר פנ"ח) ע"פ (בראשית כג' יז) ויקם שדה עפרון תקומה היתה לו. — ודוגמא בהלכה: במקום דיש קנין לנכרי — (סוריא גטין מז, ב) — מפקיע השדה מקדושתה ע"י שקונה אותה — ולא שהוא פטור ובמילא אין החיוב חל על השדה, דכה"ג הוא רק לענין מזוזה, וכדאיתא ע"ז (כא, א). די"ל טעם הפנימי בזה, דאז אין השדה דבר חשוב שתחול קדושה שם, וע"ד שאין מעשרין את התבן (הוספות לתו"א ויקח המן ס"ב).

(ב) עוד ענין עקרי במצוה — ל' צותא, אמרתי ונעשה רצוני (ספרא), שעיי"ז נתחבר ומתיחד עם מצוה המצוה שעד אז א"ע ביניהם

כלל וכלל. וכנודע המשל מאיש הפשוט ביותר והחכם הנעלה ביותר (היום יום קב'. התמים א' כה' בארוכה).

והנה מובן אשר לעומת ב' ענינים הנ"ל במצות צ"ל ב' ענינים בשכרם: לעומת פרט הא' שהוא בגבול, הזדככות ועלית האדם או העולם שהם גבוליים וגם העלי' מוגבלת, ולכן גם השכר יש בו מדידה וגבול והגבלות, אלא מפני שהוא מלמע' שהוא רב טוב וחסד (ולהעיר מסוף אגה"ת) הרי גם מצוה קלה כאיסר שכרה אריכות ימים, ובכלל הוא ש"י פעמים כנגד כל התענוגים שאפשר לצייר אותם במח', וכדאיתא במפרשים טעם למספר זה (עיין ד"ה אריב"ל ניסן, צ"ח), ועכ"פ ידוע שזהו בציור עולם.

וכמובן תלוי באופן הזיכוך שפעל, ולכן לצדיק דוקא מנחיל. לצדיק וצדיק — צד"ג וצדשא"ג, אמיתית תואר צ. או שם המושאל (סש"ב פ"א). לכל — י"ל דמרכה הא דהמקדש את האשה ע"מ שאני צד"ג אפילו רשע גמור מקודשת (קדושין מט, ב) היינו שעכ"פ מפני תאוה גשמית ירהר בתשובה. [נדיוק הל' להנחיל — אולי אפ"ל דזיכוך הנ"ל הוא ענין בירור הניצוצות, שזהו"ע ירושת ניצוצי זמ"ל דמיתו — עיין ד"ה תורה ציוה תרנ"ד, ובהא דתורה נק' ירושה — ולכן השכר ג"כ להנחיל].

לעומת פרט הב' — איחוד עם מצוה המצוה דלא אתרמיז לא בשום אות ולא בשום קוץ כו' גם בשכר אין לנו כל ציור והשגה ולא שום שם כ"א השם ברכה סתם.

והנה בשכר כזה צריך להבין:

(א) מה שייכות אפשר להיות לנברא גבולי עם ענין שהוא למע' מהגבלה — ולהעיר מיסוה"ת פ"א ה"ז "וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף" ובהקדמת מו"נ ח"ב "היב כי כל כח שימצא מופשט בגוף הוא בעל תכלית להיות הגשם בעל תכלית" — ומדובר בזה ס' החקירה בתחלתו. וע"ז התירוץ שזהו בכח המפליא לעשות שיכול לקשר עומק רום ועומק תחת.

(ב) איך בקבלת שכר כזה ישאר הנברא במציאותו ולא יכלה כניצוץ באבוקה. והתירוץ ע"ד שהי' במ"ת שעל כל דו"ד פרחה נשמתן (שבת פח, ב) אלא שנתן להם הק' כח ועוז לקבל השכר ולהשאר במציאות נברא וכדאיתא סנה' (ק, ב) (עיין סש"ב פל"ו).

(ג) איזה ענין יש בנברא, שישמש דוגמא הכנה וכלי קבול לשכר בלי גבולי לנברא גבולי וע"ז התירוץ שעושה למטה ענין התחברות שני הפכים ומנגדים — שלום, וזהו יכול להיות מעורר וכלי קבול להתחברות ההפכים בתכלית: גבול ובל"ג. ובשלום גופא עולה מן הקל אל הכבד מתחיל בקל: אף שאין דעתם — של בנ"א — דומה זל"ז (ברכות נח, א) בכ"ז דעת הבריות נוחה הימנו. והולך בשלום מדרגא לדרגא עד שעושה שלום בין ב' יצירי ע"י שמקיים ואהבת גו' בשני יצריך (ברכות נד, א) — כי לאידך גיסא, בעשית עבירה, א"א לעשות שלום, כי לעולם אין היצ"ט ונפה"א מסכימים ע"ז כי נשאתר באמנה אתו (סש"ב ספכ"ד) ורק שיצה"ר תקפו ואנסו וכמש"כ ביד גרושין ספ"ב, משא"כ כשכופה היצה"ר סו"ס גם היצה"ר שמח וכמשל הזונה ובן המלך שבזה"ק (ח"ב קנד, ב), שמחזירו לכמו שהי' קודם החטא, שנחש הקדמוני הי' שמשו של אדה"ר (סנה' נט, ב) ולע"ל ארז"ל (ב"ר רפנ"ד) ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו כו' זה הנחש כו' זה יצה"ר. ובענין זה בשלום יומתק גם ל' הש"ס (גטין נט, ב) כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא וביד סוף סדר זמנים כ': גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם.

ומובן אשר מצד פרט זה אשר בשכר אין תלוי כ"כ בזיכוך ובגודל המצוה, כיון שסו"ס גם בתכלית עלית האדם אין לו כל ערך כלל עם הבורא ובדוגמא דלגבי בל"ג אחד ואלפי אלפים שוה ממש. ורק שצריך לקיים רצון המצוה באיזה דבר שיהי' ועי"ז מתייחד עמו ממש. ולזה שייכים גם פושעי ישראל כי גם הם מלאי מצות כרמון (סוף חגיגה. ועי"ש בתוס' דרק פושעי קצת וצע"ג דבערובין — יט, א — למה דוחק לפרש פושעי או"ה הלא גם בבנ"י כן הוא) עד שאפי" ירבעם וחבריו שמנו בסנה' (צ, א), ארז"ל בירוש' (כלאים ט, ג) דגם עליהם נאמר אתהלך לפני ד' בארצות החיים — בתחה"מ הבא אחרי הענין דש"י עולמות שלכן הקדימו גם במתני'. ונרמז במרוז"ל (ברכות לד, ב) כל הנביאים כולן — ובמילא גם נבואת להנחיל אוהבי גו' בכלל — אלא לימוה"מ, אבל לעוה"ב עין ל"ר א' זולתך.

סיום ששה סדרי משנה בעל-פה.

יום א', טו"ב סיון תשג"ה (ה'תש"ג)*. ברוקלין.

א. בסיום ששה סדרי משנה (סוף עוקצין) שנינו: "אמר רבי שמעון בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר: ד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום".

והנה, מפרשי המשנה (הרמב"ם בפיה"מ, הרע"ב, תפא"י²) פירשו במאמר רבי יהושע בן לוי שלפני זה ("עתיד הקב"ה להנחיל כו"), שחותם ששה סדרי משנה במאמר זה, כדי להודיע מתן שכרן של צדיקים שלומדין ומקיימין כל מה שכתוב במשנה.

ואילו במאמר רשב"ח שלאח"ז שהוא הסיום (דששה סדרי משנה) ממש — לא פירשו מאומה — בפיה"מ והרע"ב הנ"ל³, וכן הרא"ש שפירש המאמר דריב"ל ("כשהשלים כל דיני התורה הקדושה חתם במאמר מדבר בשכר"), ובמאמר דרשב"ח לא פירש מאומה.

ולכאורה נראה לומר, דאין מאמר רשב"ח נמצא בנוסח משנתם, ולכן פירשו רק מאמר ריב"ל שהוא הסיום בנוסח משנתם. אבל, בהקדמה לפיה"מ פ"ב נחשב רשב"ח בין התנאים שבמשנה, וכיון

(* ה"סיום" הראשון של חברת משניות בע"פ שע"י "מחנה ישראל", על "הגרלת משניות בע"פ" (חלוקת ששה סדרי משנה, ע"פ הגרלה, על מנת שכל א' יחזור בע"פ ב' או ג' משניות לשבוע) שהתקיימה באסרו חג השבועות תש"ב*). ואחרי הסיום נעשתה ג"כ חלוקת הש"ס בע"פ לשנה הבע"ל (אסרו חג השבועות תשג"ה — תד"ש**). — סיום זה נזכר גם באגרות-קודש ח"א ע' קכו. קכט. קל. קלב.ג. קמא (נעתק לקמן בהערה 65). תיאור ע"ד סיום זה — נדפס ב"הקריאה והקדושה" גליון 35 ע' ג'.

(1) תהלים כט, יא.

(2) בפיה"מ: "לפי שהשלים כל דיני ההלכה .. חתם הדברים בגמול". ברע"ב: "סמך מאמר זה לכאן להודיע בחתימת המשנה מתן שכרן של צדיקים שלומדים ומקיימים כל מה שכתוב במשנה". ובתפא"י: "לאחר שהשלים התנא לפרש במשנה כל דיני התורה הקדושה, חתם .. להודיע איזה שכר צפון ליראי ה' כו".

(3) משא"כ בתפא"י, כדלקמן בפנים.

(4) ושם (הפרק השני): "במנין החכמים הנזכרים במשנה בשביל מעשה שהי' בזמן אחד

(* ראה גם "רשימות" חוברת יג: "הגרלת משניות בע"פ והתחלת ש"ס"מ. אחה"ש תש"ב. ברוקלין נ.י".

** ראה גם "רשימות" חוברת סא: "סיום ש"ס"מ בע"פ, כז סיון ה'תש"ד, ברוקלין".

דלא נזכר רשב"ח במשנה אלא כאן — בסוף עוקצין — הרי עכצ"ל דהרמב"ם, עכ"פ, גריס לה (למאמר רשב"ח) בסיום המשנה.

וא"כ צריך להבין שייכות המימרא דרשב"ח לכאן. — ועיין בזה בתויו"ט (השייכות לסיום המשנה) ובתפא"י (השייכות למאמר ריב"ל)⁵.

ב. ובכלל — צריך להבין כמה דיוקים במאמר רשב"ח:

(א) "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה כו" — באיזה ברכה קאי.

דאין לומר דקאי בברכת ש"י עולמות שבמאמר ריב"ל ("עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות")⁷ — דא"כ הוה לי' לתנא לפרש (כלי מחזיק ברכת ש"י עולמות) ולא לסתום (כלי מחזיק ברכה סתם). ועוד, שבנוגע לש"י עולמות אין לומר "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה כו" — דאדרבא: ש"י עולמות עצמם הם כלים להחזיק ברכות, כדאיתא בסנהדרין (ק, א⁸) שהובא שם מאמר ריב"ל בתירוץ הקושיא: אי' מקום החזקת מלוא עומסו של

מהם או מוסר שיסר בו או פסוק שאמר בו דרש .. ומנין האנשים .. שבעה ושלישים איש, ואלו הם רבי יהושע בן לוי .. ר"ש בן חלפתא וכו"ו.

(5) בתויו"ט: "מאמר הזה (דרשב"ח) ראוי להיות בחתימת המשנה, כי ה' עוז לעמו יתן על שעת מתן תורה הוא נאמר .. כשנתן להם העוז היא התורה, ברכם בשלום ג"כ, נדע מזה שזאת התורה היא גורמת ברכת השלום .. גם בא להמתיק .. שאע"פ שהמשניות מלאים ממחלוקת שהי' בין החכמים, ופן יעלה על הלב הנמהר כי מחלוקותיהם היתה מריבה ומצה, אמר כי לא כן הוא, שעוז התורה כלי מלא ברכת ה' הוא השלום אין בה שמץ ריב וחילוק לבבות .. ומלבד כל אלה ראוי' כל חתימה שתהא בשלום וכו"ו. — אבל, לא נתבאר השייכות למאמר ריב"ל.

ובתפא"י: "מיייתי הך מימרא (דרשב"ח) הכא בתר הך דלעיל (מאמר ריב"ל), דמדאמרין לעיל (בפירוש "ואוצרותיהם אמלא", נוסף על "להנחיל אוהבי יש") דהעוסק בתורה אוכל פירותי בעולם הזה ("יבטיח .. שגם אוצרותיהם של אוהבי שנתרוקנו ע"י עסק בתורת, גם הם אמלא אני") .. לא תקשי הרי הרבה עשו כן ולא הועילו .. להכי מסיים נמי במאמר רשב"ח לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, ואם כן, זה שלא מצא בכל עמלו בתורה ברכה בביתו, היינו מדלא הי' לו כלי השלום .. השלום והברכה הא בהא תליא וכו"ו.

(6) בכמה מהענינים דלקמן — ראה גם הדרנים על הש"ס ח"ב ע' תפ ואילן.

(7) כפירוש המהרש"א בחדא"ג: "לפי שברכת ה' רבה היא מלא עומסו וא"א לו לצדיק לקבלה בפ"א, כאילו אין לו כלי גדול כ"כ המחזיק ברכה כ"כ .. מצא להם הקב"ה ליתן להם בכלי ובמדה זו שהיא השלום שהיא מדה גדולה להחזיק על ידה ברכה כ"כ, ושתהא נחלקת בי"ש עולמות".

(8) ושם: "כי אתא רב דימי אמר עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו .. א"ל אביי וכי אפשר לומר כן .. אמר מאי טעמא לא שכיחת באגדתא דאמרי .. עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ג' מאות ועשרה עולמות".

הקב"ה ("היאך אדם יכול לקבל מלא עומסו של הקב"ה והרי אין לו מקום ליתן, דכל העולם כולו אינו אלא כו"ם) — והתירוץ הוא ש"עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ג' מאות ועשרה עולמות", ו"באותן עולמות יתן לצדיק את העומס".

ובדב"ר ס"פ שופטים — הגירסא היא: "אמר רשב"ה ראה מה חביב השלום כשבקש הקב"ה לברך את ישראל לא מצא כלי שהוא מחזיק כל הברכות לברכן בו אלא השלום מנין שנאמר כו"ם — ולפי זה נוחא, דקאי בכללות כל הברכות, משא"כ כאן שכתב "כלי מחזיק ברכה", דמשמע ברכה מסויימת — צריך להבין באיזה ברכה קאי.

(ב) מה הטעם שרק שלום הוא כלי מחזיק ברכה.

ובירושלמי ברכות (פ"ב ה"ד) איתא "אין לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום" — משמע דגם ענינים אחרים (שמחזיקים ברכה) יש, אלא שהשלום מחזיק יותר, משא"כ כאן דאומר "לא מצא כו"ם אלא השלום", שלום בלבד, וצריך להבין טעם הדבר שרק שלום הוא כלי מחזיק ברכה. וגם, מאי שנא ענין הברכה כאן שעל זה אומר שהכלי המחזיק אותה אינו אלא השלום, מענינא דירושלמי שעל זה אומר שישנם גם ענינים אחרים שהם כלים מחזיקים ברכה.

(ג) אם מאיזה טעם וסברא רק שלום הוא כלי לברכה — הרי לכאורה אין נפקא מינה אם הוא לישראל או לאומות העולם, ובמתניתין מדייק "כלי מחזיק ברכה לישראל" דוקא.

(ד) מהו הדיוק "לא מצא הקב"ה כו"ם", והול"ל אין כלי מחזיק ברכה כו". ובאמת בירושלמי הנ"ל איתא כן: "אר"ש בן חלפותא אין לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום ומה טעם ד' עוז גו'". ומפני מה מדייק כאן "לא מצא הקב"ה כו"ם".

(ה) מפני מה מעתיק במתניתין גם רישא דקרא, "ד' עוז לעמו יתן" — דלכאורה, הראי' היא רק מסיפא דקרא, "ה' יברך את עמו בשלום", ורישא דקרא אינו שייך לכאן.

(ו) ריב"ל מדייק "עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק" דוקא, לצדיקים דוקא, וכן כתוב גם בקרא "להנחיל אוהביו", לאוהביו דוקא, ולא לכל בני"י, משא"כ רשב"ה, דסתם "כלי מחזיק ברכה לישראל",

ולא פירש לצדיקים דוקא, וגם מקרא "יברך את עמו" משמע דקאי (לא רק על צדיקים, אוהבי, אלא) אכל ישראל, דכל בניי (לא רק צדיקים) עם הקב"ה הם.

ז) בסידור ב' המימרות דריב"ל ורשב"ח — הוה לי' להקדים המאוחר (היינו, שמאמר רשב"ח המאוחר במשנה, הי' צ"ל לפני מאמר ריב"ל המוקדם במשנה), כיון דרשב"ח קשיש מריב"ל, וכקושיית התויו"ט¹⁰.

— התויו"ט מביא ראוי על זה שרשב"ח הי' קשיש מריב"ל, מהא דרשב"ח הי' זקן בימי רבי, כדאיתא בשבת (קנב, א) שהשיב לרבי "סלעים (קטנים) נעשו גבוהים" (שזקנתו).

ואינה ראוי גמורה — כיון דמזה אין יודעים שרשב"ח הי' זקן מריב"ל, שהרי אולי גם ריב"ל הי' זקן אז (בימי רבי). ועוד, דבשבת קאי בזקנה בשנים, וכאן (בנוגע לסדר המאמרים, להקדים מאמרו של א' על חבירו) צריך להיות זקנה בחכמה, ועל זה אין ראוי מהא דשבת. ואי משום תנאים ואמוראים (כמ"ש התויו"ט ש"רשב"ח הי' זקן בימי רבי", היינו, שהי' תנא, "ואילו ריב"ל לא חשבוהו בגמרא אלא כאמורא", ועכצ"ל שהי' צעיר מרשב"ח) — הנה רש"י קחשיב לריב"ל לאמורא (ב"ק פב, א¹¹) וגם לרשב"ח (מו"ק ט, ב בעין יעקב¹² — הובא בסה"ד¹³), היינו, ששניהם אמוראים, ובפיה"מ — הנ"ל⁴ — חשיב תרווייהו בתנאי.

אבל ראוי מוכחת דריב"ל, קשיש מרשב"ח (גם בחכמה) — יש להביא מחולין (נז, ב¹⁴), דהביא ריב"ל עובדא מרשב"ח וקרי לי' רבי שב"ח, וידוע הכלל ביומא (מט, א¹⁵) דכיון דקרי לי' רבי, שמע מינה דקשיש מיני'.

10) ושם: "אע"פ שר"ש בן חלפתא הי' זקן בימי רבי .. ואילו ריב"ל לא חשבוהו בגמרא אלא כאמורא .. אע"פ כן ראה רבינו הקדוש להקדים מאמרו של ריב"ל למאמרו של רשב"ח וכו'".

11) ושם: "רבי יהושע בן לוי אמורא הוה" (וכ"ה בפרש"י נדה יח, ב — הובאו בתויו"ט).

12) ושם: "ר"ש בן חלפתא .. תלמידו דרבי הוה ואמורא הוה".

13) ושם (סדר תנאים ואמוראים בערכו): "עי' מו"ק (ט' ע"ב) .. וכתב רש"י בעין יעקב תלמיד רבי הוה ואמורא הי' .. וברש"י בגמ' אינו כל זה".

14) ושם: "אמר לי' (ר' יהושע בן לוי לרבי יוסי בן נהוראי) .. תרנגולת היתה לו לרבי שמעון בן חלפתא כו'".

15) ושם (ובפרש"י): "בעי רבי יהושע בן לוי כו', א"ר חנינא וכו', למימרא דרבי יהושע בן לוי קשיש (מר' חנינא), והאמר רבי יהושע בן לוי לי' התיר רבי חנינא וכו' שמע מינה דרבי

ועוד יותר יש להביא ראי', דרשב"ח הוה קשיש גם מר' חנינא (כדלקמן), דהוה קשיש מריב"ל, כדאיתא ביומא (שם)¹⁵,

— ואף דמצינו בירושלמי כלאים (פ"ט ה"ג) דשאל ר' חנינא מריב"ל¹⁶, שמזה משמע שריב"ל הי' קשיש מר' חנינא. ואולי יש לומר דבירושלמי שם קאי באגדה, ושאני אגדה דריב"ל הי' בקי באגדה (ב"ק נה, א), ומשום זה שאל אצלו גם ר' חנינא, אף שהי' קשיש ממנו. ולהעיר משבת (קנו, א) דאמר ר' חנינא "אמרו לי' לבר ליואי", ולא קאמר "רבי יהושע בן לוי", לפי שהי' קשיש ר' חנינא ממנו —

דמצינו בירושלמי תענית (פ"ד ה"ב) דר' חנינא אומר רבי שב"ח, היינו, שרשב"ח הי' קשיש גם מר' חנינא (שהי' קשיש מריב"ל), ועאכו"כ שהי' קשיש מריב"ל.

ובמילא, נשארת קושיית התויו"ט דהוה לי' להקדים מאמרו של רשב"ח למאמרו של ריב"ל, כיון שרשב"ח הוה קשיש מריב"ל.

ג. ולהבין בעומק מימרת רשב"ח, ובמילא יסורו הערות הנ"ל — יש להקדים מהות שכר המצות, דבזה (בענין שכר המצות) מסיים רבי ששה סדרי משנה, וכפיה"מ וכו' כנ"ל (ס"א) בנוגע למאמרו של ריב"ל, ומזה מוכן גם בנוגע למאמרו של רשב"ח (אלא שב' המאמרים מדברים אודות ב' עניני שכר, לעומת ב' ענינים שבמצוות, כדלקמן).

— [ע"ד שכר המצות ראה ג"כ: פיה"מ ר"פ חלק, יד הל' תשובה פ"ח. עיקרים מאמר ד' פכ"ט ואילך¹⁷].

חנינא קשיש" (מדקרי לי' רבי, דקאמר לי התיר רבי חנינא, ולא הי' דרך הזקנים לומר על הבחורים רבי, אלא לי התיר חנינא הי' אומר, כלומר לי אמר חנינא שהיא רפואה).

(16) נסמן לקמן בהערה 63.

(17) בפיה"מ שם, מקדים ש"בעלי התורה נחלקו דיעותיהם בטובה שתגיע לאדם בעשיית המצות .. ונשתבשו בהם הסברות שבוש גדול וכו'", ומביא חמש כתות שכולם מדברים אודות תענוגים גופניים, ושולל את דבריהם, באמרו שהתענוגים הגופניים אין להם ערך כלל לגבי תענוגי הנפש, ומבאר בארוכה שהשכר האמיתי הוא "בעולם הרוחני והוא העוה"ב שנפשותינו משכילות שם מידיעת הבורא יתברך .. לא ימצא משל למשול בו אותו התענוג, אלא כמו שאמר הנביא ע"ה .. מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, וכן אמרו ע"ה העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי' .. אלא צדיקים יושבים .. ונהנין מזיו השכינה .. שאותן הנשמות מתענגות במה שמשגיגות ויודעות מאמתת הבורא יתברך .. וזה הוא טוב הגדול אשר אין טוב להקיש לו ואין תענוג שידמה לו .. וזהו שנאמר עין לא ראתה אלקים זולתך וכו'".

ועד"ז (בקיצור) ביד הל' תשובה שם: "הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא ..

והנה, פשיטא דבין למ"ד דהשכר הוא טבעי (של"ה בית אחרון בית דוד בארוכה¹⁸), בין למ"ד דהשכר הוא סגולתי (רמב"ן ר"פ וארא ובחוקות¹⁹) — ענינו של השכר תלוי בענין המצות²⁰, וכמרז"ל (אבות פ"ד מ"ב) "שכר מצוה מצוה", ופירש אדה"ז (סש"ב פל"ט) "שמשכרה נדע מהותה ומדריגתה",

והיינו, אף שבכמותו, השכר גדול כמה פעמים מטרחת המצוה, וכמרז"ל (סוף חולין) "מצוה קלה שהיא כאיסר — שילוח הקן — אמרה תורה למען²¹ ייטב לך והארכת ימים גו'" (ועיין עיקרים מ"ד פל"ו²²), מ"מ, צריך להיות איזה דוגמא ושייכות ביניהם, וכמש"נ

נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף .. נהנין מזיו השכינה, שיודעים ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל" (ה"א-ב). "שמא תקל בעיניך טובה זו ותדמה שאין שכר המצות .. אלא להיותו אוכל ושותה .. החכמים ובעלי דעה ידעו שכל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם ואין בהם תועלת .. הטובה הגדולה שתהי' בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה .. אין כח באדם להשיגה על בורי', ואין יודע גדלה ויפי' ועצמה אלא הקב"ה לבדו .. עין לא ראתה אלקים זולתך" (ה"רז).

ובעיקרים שם (הלשון דלקמן נעתק מרמזי הפרקים שבתחלת הספר): "יאמר כי ב"א נחלקים באמונת השכר והעונש לד' דעות, כי יש מי שיכחיש וכו' ויש מי שיאמינהו גשמי ורוחני, ויאמר שזהו דעת התורה .. השכר הבא אחר המות נחלקו בו חכמי ישראל .. דעת הרמב"ם ז"ל שיאמין שהשכר .. כולו רוחני ולנפש בלבד. מבאר שהדעת הזו הוא נכון מצד השכל ומסכים לדעת התורה .. דעת הרמב"ן ז"ל וחכמי הקבלה שיאמינו שהשכר .. הוא לגוף ולנפש ביחד, ויבאר דרך הבנת סברתם .. יבאר ציור השכר והעונש לנפש בעולם הבא וכו'".

(18) ושם: "טבע העבודה יחייב כן .. מטבעה (של העבודה) להוציא הצלחה אל הגוף כ"ש אל הנפש .. מציאות הצלחה הנצחית נמשכת אחר המצות התוריות בטבע, ואם אינו טבע שכלי אנושי, הוא טבע שכלי אלקי".

(19) ושם: "לא תבוא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם לטבעו או למזלו, לא יוסיפו בו במעשיו דבר ולא יגרעו ממנו, אבל שכר כל התורה וענשה בעוה"ז הכל נסים, והם נסתרים, יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם, והם באדם שכר ועונש באמת" (ר"פ וארא). "כבר בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסים, אין בטבע שיבואו הגשמים ויהי' השלום לנו מן האויבים ויבוא מורך בלבכם לנוס מאה מפני חמשה — בעשותינו החוקים והמצוות, ולא שיהי' הכל היפך — מפני זרענו השנה השביעית, ואע"פ שהם נסים נסתרים שעולם כמנהגו נוהג עמהם וכו'" (ר"פ בחוקותי).

(20) כלומר: לא מבעי למ"ד שהשכר הוא טבעי, אלא אפילו למ"ד שהשכר הוא סגולי — תלוי ענינו של השכר בענין המצוות.

(21) תצא כב, ז.

(22) ושם: "השי"ת, אחר שאינו מקבל שום תועלת בעבודה כלל .. אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח, א"כ אין ראוי שיהי' השכר נערך .. אלא אל העבודה וכפי הטורח שסובל העובד בעבודה ההיא, ואחר שהעבודה נעשית בזמן, ראוי שיהי' השכר זמני .. (אלא) אף אם שורת הדין מחייבת שיהי' השכר זמני, הנה השי"ת להיותו רב חסד .. הוא נותן ומשלם השכר לעושי רצונו נצחי ובלתי בעל תכלית כו'".

(דברים טו, י) "נתן תתן גו' כי בגלל הדבר הזה יברכך ד' אלקיך בכל מעשיך גו'",

וכלל אמרו רז"ל (נדרים לב, א²³) "מדה כנגד מדה" — לענין שכר, ובסנהדרין (צ, א) אמרו "כל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה" — לענין עונש.

ובהתאם לכך, יש לבאר תחילה ענין המצוות, ובהתאם לכך יתבאר גם ענין השכר.

ד. והנה, בששה סדרי משנה נתבארו פרטי כל המצות (אופן קיומם וכו'). אבל בכללות ענין המצוה (שלא נתבאר במשנה) — מצינו ב' ענינים:

א) זיכוך בירור ועליית מדריגת האדם שמקיים המצוה, וכמרז"ל (ב"ר רפמ"ד) "רב אמר לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות, וכי מאי איכפת לי' להקב"ה בשוחט מן הצואר או בשוחט מן העורף כו'". וענין זה ("לצרף את הבריות") הוא צד השווה בכל המצוות, הן בפרטי המצוות, והן בחלוקות הכלליות דהמצוות, היינו — שבין מצות שבין אדם למקום או בין אדם לחבירו, מצות שכליות או חוקים, ע"י כולם האדם מזדכך ומשתלם יותר.

וכיון שהאדם הוא תכלית בריאת העולם,

וכנרמז במשנה סוף סדר נשים — מסכת קדושין — "והלא לא נבראו אלא לשמשני", ובגמרא ברכות (ו, ב) אמרו "כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה" (וצע"ק שם ברש"י: "בשביל זה, שיברא זה"), ובפירש"י עה"ת ס"פ בראשית: "הכל נברא בשביל אדם, וכיון שהוא כלה מה צורך באילו",

— ולהעיר, שביד הל' יסוה"ת פ"ג ה"ט כותב הרמב"ם שהאדם הוא פחות מגלגלים, וכ"ש שהוא פחות ממלאכים²⁴. וכ"כ במו"נ ח"ב

(23) ושם: "מדה כנגד מדה .. כל אדם שאינו מנחש, מכניסין אותו במחיצה שאפי' מלאכי השרת אין יכולים ליכנס בתורה, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'" (מה כתוב בתרי, כעת יאמר ליעקב .. דמלאכי השרת יהיו שואלין אותו שאינו מנחש, מה פעל א-ל, לפי שהוא נכנס למקום שאין מלאכי השרת יכולין ליכנס — פרש"י. ובפי' הר"ן: ונראה בעיני דהכי נמי מדה כנגד מדה, שמתוך שאינו הולך לקראת נחשים לידע העתידות אלא בוטח בהקב"ה, משום הכי הקב"ה מגלה לו רזי עולם שאינם גלויים למלאכי השרת).

(24) ושם: "דעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם".

פי"א וח"ג פי"ג²⁵. וכן כתב הראב"ע²⁶. וחולק עליהם — בהסבר ארוך — בעבודת הקודש חלק התכלית פ"ג ואילך²⁷, שבני אדם נכבדים אפילו ממלאכי השרת. אבל לכאורה לכולי עלמא, בארץ, הנכבד מכל הנבראים הוא האדם, ובפרט בני"י, וכמ"ש גם הראב"ע שמות לג' כא' ש"הנכבד באדמה הוא האדם .. והנכבד באדם ישראל" —

הרי מובן, שמצב האדם פועל בכללות הבריאה, וא"כ, כשהאדם מזדכך ע"י קיום המצוות, במילא נעשה זיכוך ועלי' בחלק השייך לו בכללות הבריאה (סש"ב פל"ז²⁸).

— וע"ד דוגמא שמצינו עלי' בנכסים כשעוברים מרשות אדם פשוט לרשות אדם נכבד, וכדרשת רז"ל (ב"ר פנ"ח, ח²⁹) ע"פ (בראשית כג' יז') "ויקם שדה עפרון", "תקומה היתה לו, שיצא מיד הדיוט ליד מלך³⁰", ועד"ז כאשר האדם עצמו מתעלה (זיכוך ועלי' שע"י קיום המצוות), נעשית עלי' בנכסיו (חלקו בעולם).

(25) ושם: "הנמצאות .. יחלקו שלשה חלקים. האחד מהם השכלים הנפרדים, והשני הגופות הגלגלים .. והשלישי אלו הגשמים ההויים הנפסדים .. ההנהגה שופעת מהבורא יתעלה על השכלים כפי סדרם, ומן השכלים שופע .. על גופות הגלגלים, וישפעו מן הגלגלים .. על זה הגוף ההווה הנפסד", וממשיך לבאר, ש"אין מציאות המועיל ההוא וכוונתו ותכליתו להועיל זה המקבל התועלת לבד .. והי' מתחייב אם כן שיהי' מציאות העליון השלם והנכבד מפני הפחות", אלא ששלימותו היא באופן "שיותר ממנו שלמות לזולתו" (ח"ב פי"א). "ולא תטעה בנפשך ותחשוב שהגלגלים והמלאכים נבראו בעבורנו, הנה כבר התבאר לנו מדרגתנו, הן גויים כמר מדלי, ובחון עצמך ועצם הגלגלים והכוכבים והשכלים הנפרדים ואז יתבאר לך האמת, ותדע שהאדם הוא יותר שלם ונכבד מכל מה שיהי' מזה החומר לא זולת זה, וכשתעריך מציאותו למציאות הגלגלים, כל שכן למציאות השכלים הנפרדים, יהי' פחות מאד מאד" (ח"ג פי"ג).

(26) בפירושו הקצר — למשפטים כג, כ: "הנה אנכי שולח יד לשוני בגאון .. שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם, ואמר כי בעבור בני אדם נבראו וכו" — הובאו דבריו בעבודת הקודש דלקמן בפנים, בכתבו ש"האריך להביא ראיות מדברי הנבואה על שפל מדרגת האדם וגריעותו בערך הכוכבים, כ"ש בערך המלאכים".

(27) ושם (מפתח הספר): "הפרק השלישי לבאר כי כל מה שיגזרו החוקרים בפחיתות האדם יצדק בהם, ויביא דברי הראב"ע ז"ל על הגאון ז"ל, ואחר כך ישיג עליו ויקיים האמת. הפרק הרביעי להוכיח שבני אדם נכבדים ממלאכי השרת, נגד דעת הראב"ע ז"ל, ויארץ בזה, ויבטל כל ראיותיו ויפרשם כפי האמת הפך דעתו". וראה גם בפרקים שלאח"ז.

(28) ושם (מח, א): "כללות ישראל שהם ששים רבוא נשמות פרטיות הם כללות החיות של כללות העולם כי בשבילם נברא, וכל פרט מהם הוא כולל ושייך לו החיות של חלק אחד מששים רבוא מכללות העולם התלוי בנפשו החיונית להעלותו לה' בעלייתה וכו"'.
(29) ושם: "דהות דבר אינש זעיר, ואתעבדת לבר נש רב".

— ויש להביא דוגמא (בכיוון ההפכי) בהלכה:

במקום דיש קנין לנכרי להפקיע מידי מעשר (בסוריא — גטין מז, ב³¹) — מפקיע השדה מקדושתה ע"י שקונה אותה הנכרי,

ולא שהוא (הנכרי) פטור ממעשר, ובמילא אין החיוב חל על השדה — דכהאי גוונא (שהאדם פטור, ובמילא אין החיוב חל על הדבר) הוא רק לענין מזוזה, משא"כ במעשר שקנין הנכרי מפקיע את השדה מקדושתה, וכדאיתא בע"ז (כא, א) בביאור הטעם ש"אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות", ששדה, "מפקע לה ממעשר", משא"כ בית, לא אמרינן שמפקע ל"י ממזוזה, כי, "מזוזה חובת הדר הוא" (ולא חובת הבית, הלכך ליכא אפקעתא³²).

דיש לומר טעם הפנימי בזה שקנין הנכרי מפקיע את השדה מקדושתה — דאז (כשהשדה נעשית קנינו של הנכרי) אין השדה דבר חשוב שתחול קדושה שם. וע"ד שאין מעשרין את התבן, כי, בגלל העדר חשיבותו, לא שורה בו קדושת המעשר (הוספות לתו"א מג"א ד"ה ויקח המן ס"ב³³).

ב) עוד ענין עיקרי במצוה — לשון צותא³⁴, כי עיקר ענין המצוה הוא היותה רצון הקב"ה³⁵, "אמרתי ונעשה רצוני" (ספרא ויקרא א, ט³⁶), שעי"ז נתחבר ומתייחד האדם עם מצוה המצוה, שעד אז אין ערך ביניהם כלל וכלל. וכנודע המשל מאיש הפשוט ביותר והחכם הנעלה ביותר שאין ערך ביניהם, שכאשר החכם מצוה לאיש פשוט לעשות איזה דבר בשבילו, הרי ציווי זה מאחד את האיש הפשוט עם

(31) ושם — לאחרי הפלוגתא בין רבה לר"א אם יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר אם לאו, "תא שמע וכו'", עד כאן לא פליגי (רבי ורשב"ג) וכו' אבל דכולי עלמא יש קנין לעובד כוכבים בא"י כו", ומשני "הכא נמי בסוריא" (דמעשר דידה מדרבנן, ושם יש קנין לעובד כוכבים להפקיע).

(32) פרש"י שם.

(33) ושם (ק"ט, ב): "המוץ והתבן פטורים מן המעשר .. מפני שהמוץ אינו אלא שומר לחטה בלבד, והוא רק כמו קליפה לפרי, ולהיות כי ענין המעשר ידוע שהוא בחי' קדש העליון .. השראת הקדושה במעשר אינה אלא על גוף הפרי, ולא על הקליפה והוא המוץ שהוא רק כשומר לחטה כנ"ל, כי אין בחי' הקדושה בדבר הטפל כמו הקליפה כו'".

(34) לקו"ת בחוקותי מה, ג. מז, ב. ובכ"מ.

(35) ראה גם סה"מ מלוקט ח"ג ע' עב.

(36) ושם (עה"פ ר"ח ניחוח לה"י): "ניחוח, לשם נחת רוח" (ובפי' ר"ש משאנן: נחת רוח לשם שנעשה רצונו. וראה גם פרש"י עה"פ: "נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני". וכ"ה בספרי שלח טו, ז. קרח יח, יז. פינחס כח, ח).

החכם הנעלה ("היום יום" ע' קב'. "התמים" חוברת א' ע' כה' בארוכה³⁷).

ה. והנה, מובן, אשר לעומת ב' ענינים הנ"ל במצות (ענין הא': זיכור ועליית האדם והעולם, וענין הב': החיבור והתייחדות עם מצוה המצוה) — צ"ל ב' ענינים דוגמתם בשכרם של המצות, שאודותם מדובר בב' המאמרים של ריב"ל ורשב"ח שבסיום המשנה:

ענין הא' בשכר — לעומת פרט הא' שבמצות שהוא בגבול, שזהו הזדככות ועליית האדם או העולם שהם גבוליים ובמילא גם העלי' שלהם היא מוגבלת, ולכן גם השכר שלעומת הענין הגבולי שבמצות יש בו מדידה וגבול והגבלות³⁸,

אלא מפני שהשכר הוא מלמעלה, מהקב"ה שהוא רב טוב וחסד (ולהעיר מסוף אגה"ת³⁹), הרי גם השכר המוגבל גדול כמה פעמים מהמצוה, כנ"ל (ס"ג) שגם מצוה קלה כאיסור (שילוח הקן) שכרה אריכות ימים,

ובכלל, גודל השכר הוא ש"י פעמים — כמאמר ריב"ל "עתיד הקב"ה להנחיל .. ש"י עולמות": ש"י — כנגד כל התענוגים שאפשר לצייר אותם במחשבה, וכדאיתא במפרשים טעם למספר זה⁴⁰ (עיין ד"ה אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להנחיל כו' — בקונטרס ב' ניסן, צ"ח⁴¹), ועכ"פ ידוע שזהו בציור עולם — (ש"י) עולמות, היינו, שכר שיש בו מדידה וגבול.

37) נדפס לאח"ז באגרות-קודש אדמו"ר מהור"צ ח"י ע' שסט.

38) אולי הכוונה במ"ש שיש בו "הגבלות" (נוסף לכך ש"יש בו מדידה וגבול" — ש"י עולמות, ולא יותר) — שהשכר הוא בכל מצוה לפי ענינה, שכל שתגדל מעלת המצוה יגדל גם השכר (דלא כפרט הב' שבמצוות, שהוא בכל מצוה איזה שתהי', בשוה, כדלקמן ס"ח).
39) ושם: "כמשל הילוך והעתקת הצל בארץ טפח לפי הילוך גלגל השמש ברקיע אלפים מילין וכו', ויתר על כן לאין קץ הוא בנמשל בבחי' השתלשלות העולמות מרום המעלות עד עוה"ז הגשמי .. וככה ממש הוא בענין שכר ועונש, כמארו"ל שכר מצוה מצוה וכו'". — והיינו, שהשכר הוא שלא בערך יותר מהמצוה.

40) ראה פיה"מ להרמב"ם: "ענין אמרו שלש מאות ועשרה עולמות, כאילו קובצו מעדני העולם הזה בכללם לפי חילוק מיני מעדניהם, ואחר כך נכפל אותו המקובץ שלש מאות ועשר פעמים, הי' מה שיגיע אחד מן הצדיקים ממעדני העולם הבא כמו זה".

41) ושם (נדפס בסה"מ קונטרסים ח"ב שצח, א ואילך. סה"מ תרח"ץ ע' קמ ואילך): "המפרשים פירשו דשלש מאות ועשרה הם כמספר י"ש, דזהו להנחיל אוהבי יש. ובאמת הנה זה גופא צ"ל, דהלא בכתוב נאמר להנחיל אוהבי יש, ולא נאמר להנחיל אוהבי שלש מאות ועשרה עולמות, אלא דרבנן היודעים שהשכר הוא ש"י עולמות, אסמכוהו אקרא, וצ"ל מהו המספר ש"י עולמות דוקא, לא פחות ולא יותר". ובסיום המאמר, מבאר בפ"י הראב"ע (עה"פ)

וכמובן ששכר זה שהוא לעומת זיכוכ ועליית האדם והעולם, תלוי באופן הזיכוכ שפעל, ולכן, נוסף לכך שלצדיק דוקא (שזיכך את עצמו ואת העולם) מנחיל הקב"ה שכר זה, הנה בצדיקים גופא תלוי שכרו של כל צדיק לפי אופן הזיכוכ שפעל — כאמרו "עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק" — ב"פ צדיק, לרמז על ב' סוגים בצדיק: צדיק גמור וצדיק שאינו גמור⁴², או: אמיתית תואר צדיק או שם המושאל בלבד (ס"ב פ"א) — שלכל א' מב' סוגי צדיק הנ"ל, מנחיל הקב"ה השכר לפי אופן הזיכוכ שפעל הוא.

ומ"ש "לכל צדיק וצדיק" — יש לומר דמרכה הא ד"המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור, אפילו רשע גמור מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו" (קדושין מט, ב), היינו, שעכ"פ מפני תאוה גשמיית (לשאת אשה) יהרהר בתשובה, היינו, דרגא נמוכה ב"צדיק" — שגם הוא בכלל "צדיק" שעתיד הקב"ה להנחיל שכר, לפי ערך הזיכוכ שפעל הוא.

וידוק הלשון "להנחיל" — אולי אפשר לומר, שזהו משום זיכוכ האדם והעולם הנ"ל (שעל זה בא השכר דש"י עולמות) הוא ענין בירור הניצוצות, שזהו"ע ירושת ניצוצי ז' מלכין קדמאין דתהו דמיתו, ירושה דייקא (עיין ד"ה תורה ציוה תרנ"ד⁴³, ובהא דתורה נקראת ירושה), ולכן השכר על זה הוא ג"כ באופן של ירושה — "להנחיל".

ש"ש הוא כנוי לקנין הנצחי הנקנה לנחלה עולמית, ש"ע"י בירור וזיכוכ היש יהי לעתיד לבוא התגלות יש האמיתי .. וזהו אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, דהצדיקים הנה כל עבודתם הוא ברור וזוכך היש בכל עשר כחות נפשם להיות א-ל עולם ("דבעולם שהוא העלם יהי בבחי' א-ל שהוא בחי' גילוי"), לכן הנה השכר הוא מספר ש"י, עשר פעמים א"ל".

(42) ראה גם תויו"ט כאן.

(43) ושם (סה"מ תרנ"ד ע' ל ואילך): "ענין הירושה הוא לירש את בחי' התהו שקדם לתיקון, שזהו ע"י עשיית המצות בכל דברים הגשמיים שנפלו בשבה"כ .. דכל הדברים הגשמיים .. שרש שרשן הוא מבחי' ז' מלכין קדמאין דתהו דמיתו .. והנה נש"י הם המבררים את הניצוצות דתהו .. המלוכשים בדברים הגשמיים, והיינו ע"י התורה שנתלכשה בהלכות גשמיים ומצות מעשיות .. ע"י שישראל עושים את המצוות הם מבררים את הניצוצות ויורשים אורות דתהו כו". וממשיך שם (ע' לד): "וזהו תורה צוה לנו משה מורשה .. ל' ירושה, והיינו טעם לנתינת התורה ומצות שהוא כדי לברר בירורי נוגה ע"י מעהמ"צ שמלוכשים בענינים גשמיים דדצ"ח דנוגה דעשי' וכן תורה בהלכות גשמיים, שע"י מבררים הנצוצות דתהו ויורשים אורות דתהו כנ"ל, וזהו תורה צוה לנו משה בכדי להיות מורשה כל הדברים שנפלו בנוגה בהתהפכם לקדושה ע"י מעשה המצות".

ולעומת פרט הב' שבמצות — איחוד עם מצוה המצוה, הקב"ה, שהוא בלתי בעל גבול — ישנו גם ענין הב' בשכר שהוא בלי גבול (למעלה מהשכר דש"י עולמות שיש בו מדידה וגבול); וכיון ששכר זה קשור עם הקב"ה בעצמו דלא אתרמיז לא בשום אות ולא בשום קוץ כו' — הרי גם בשכר אין לנו כל ציור והשגה (דלא כהשכר דש"י עולמות שהוא כנגד כל התענוגים שאפשר לצייר במחשבה), ולא שום שם, כי אם השם ברכה סתם (שאין זה בגדר "שם" שמתאר ענין ומהות השכר).

ועל שכר זה אומר רשב"ח "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה (סתם⁴⁵) וכו'", כדלקמן.

ו. והנה, בשכר כזה שהוא למעלה מהגבלה וכו' — צריך להבין: (א) מה שייכות אפשר להיות לנברא גבולי עם ענין שהוא למעלה מהגבלה?

— ולהעיר ממ"ש הרמב"ם בהל' יסוה"ת פ"א ה"ז: "וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף". ובהקדמת מו"נ ח"ב: "ההקדמה הי"ב, כי כל כח שימצא מופשט בגוף הוא בעל תכלית להיות הגשם בעל תכלית". ומדובר בזה בספר החקירה להצ"צ בתחלתו. —

ועל זה התירוץ — שזהו כח המפליא לעשות, שיכול לקשר עומק רום (שכר שלמעלה מהגבלה) ועומק תחת (נברא גבולי).

(ב) אף שכח המפליא לעשות יכול לקשר עומק רום ועומק תחת — עדיין צריך להבין בנוגע למציאות הנברא: איך בקבלת שכר כזה ישאר הנברא במציאותו ולא יכלה כניצוץ באבוקה?

והתירוץ — שזהו ע"ד שהי' במתן תורה ש"על כל דיבור ודיבור פרוחה נשמתן" (שבת פח, ב), אלא שנתן להם הקב"ה כח ועוז לקבל השכר ולהשאר במציאות נברא, וכדאיתא בסנהדרין (ק), (ב): "נותן הקב"ה כח בצדיקים לקבל טובתן" (עיין ש"ב פל"ו⁴⁶).

(44) לקו"ת פינחס פ, ב. וראה זח"ג יא, א. רנו, ב.

(45) ובמילא סרה הערה הא' — באיזה ברכה קאי.

(46) ושם: "ולזה נתן הקב"ה לישראל את התורה שנקר' עוז וכח, וכמארז"ל שהקב"ה נותן כח בצדיקים לקבל שכרם לעתיד לבוא שלא יתבטלו במציאות ממש באור ה' הנגלה לעתיד בלי שום לבוש .. וגם כבר הי' לעולמים מעין זה בשעת מתן תורה, כדכתיב אתה הראת לדעת .. הראת ממש בראי' חושיית .. ולכן היו בטלים במציאות ממש, כמארז"ל שעל כל דיבור

ג) וכיון שכל זה (הקישור דבלי גבול עם גבול בכח המפליא לעשות, ונתינת הכח והעוז לקבל השכר ולהשאר במציאות נברא) נעשה ע"י מעשה האדם (קיום המצות) — צריך להבין: איזה ענין יש בנברא, שישמש דוגמא, הכנה וכלי קבול⁴⁷ לשכר בלי גבולי לנברא גבולי? ועל זה התירוץ — שהנברא עושה למטה ענין התחברות שני הפכים ומנגדים — שלום (כדלקמן ס"ז), וזהו יכול להיות מעורר וכלי קבול⁴⁷ להתחברות ההפכים בתכלית: גבול וכלי גבול, שזהו השלום שעושה הקב"ה⁴⁸ — הן הקשר והחיבור דשכר בלי גבולי עם נברא גבולי כשלעצמו, בכח המפליא לעשות (חיבור מצד העליון), והן נתינת הכח והעוז שהנברא יוכל לקבל השכר הבלי גבולי ולהשאר במציאותו (חיבור גם מצד התחתון).

וזהו תוכן מאמרו של רשב"ח — "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום":

"כלי מחזיק ברכה" — ענין בנברא שיוכל (לעורר ו)להיות כלי קיבול לשכר בלי גבולי (ברכה סתם) לנברא גבולי — הוא דבר פלא, שצריך לחפש היכן ניתן למצוא דבר כזה בנברא (כבשאלה הג') — "לא מצא הקב"ה כו' אלא כו"⁴⁹.

ועל זה אומר ("לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל) אלא השלום" — שהדבר היחידי שיכול להיות "כלי" לכך שנברא גבולי יקבל שכר בלי גבולי שלעומת הצוותא שבמצוות ("ברכה" סתם, ששייך "לישראל" דוקא), אינו אלא שלום (משא"כ בשאר כל הברכות שיש גם ענינים אחרים שמחזיקים אותם)⁵⁰, כי, ע"י שהאדם עושה למטה ענין של שלום (חיבור הפכים), ה"ה מעורר ונעשה כלי קיבול להשלום

פרחה נשמתן כו', אלא שהחזירה הקב"ה להן בטל שעתיד להחיות בו את המתים, והוא טל תורה שנקרא עוז וכו'".

47) כלומר: לעומת ב' ענינים שמצד הקב"ה — קישור בלי גבול וגבול בכח המפליא לעשות, והכח ועוז לקבל השכר ולהשאר במציאות נברא — צריך להיות בהנברא ב' ענינים: הכנה, מעורר — ביחס לכח המפליא לעשות שמקשר גבול עם בלי גבול (ענין הא'), וכלי קיבול — ביחס לכח ועוז לקבל השכר ולהשאר במציאות נברא (ענין הב').

48) ראה לקו"ת נשא כו, א. ובכ"מ.

49) ובמילא סרה הערה הד' — מהו הדיוק "לא מצא הקב"ה כו'".

50) ובמילא סרו: הערה הב' — מה הטעם שרק שלום מחזיק ברכה, ומאי שנא כאן מעניניא דירושלמי שיש גם ענינים אחרים שמחזיקים ברכות; והערה הג' — למה השלום הוא כלי מחזיק ברכה לישראל דוקא.

שעושה הקב"ה ("ה' יברך את עמו בשלום") — חיבור הפכים בתכלית, בלי גבול וגבול, בכח המפליא לעשות, וגם נתינת כח ועוז להנבוא לקבל השכר הבלי גבולי ולהשאר במציאותו ("ה' עוז לעמו יתן"⁵¹).

ז. וביאור ענין השלום (חיבור הפכים) שהאדם עושה למטה (שזהו הכלי להשלום שעושה הקב"ה, חיבור גבול וכלי גבול) בפרטיות יותר — שבשלום גופא עולה הוא מן הקל אל הכבד:

מתחיל בקל: אף ש"אין דעתם — של בני אדם — דומה זה לזה" (ברכות נח, א), בכל זאת הנהגתו היא באופן שדעת הבריות נוחה הימנו⁵².

והולך בשלום מדרגא לדרגא, עד שעושה שלום בין ב' יצריו, ע"י שמקיים "ואהבת גו' בכל לבבך"⁵³, בשני יצריך" (ברכות נד, א),

— כי לאידך גיסא, בעשית עבירה, אי אפשר לעשות שלום, כי לעולם אין היצ"ט ונפש האלקית מסכימים על זה, כי נפש האלקית נשארת באמנה אתו (סש"ב ספכ"ד), ורק שיצה"ר תקפו ואנסו, וכמש"כ ביד הל' גרושין ספ"ב, משא"כ כשכופה היצה"ר, הרי סוף סוף גם היצה"ר שמח, וכמשל הזונה ובן המלך שבזה"ק (ח"ב קנד, ב⁵⁴), "שכל רצונה וחפצה שכן המלך לא ישמע אלי"⁵⁵, וכן הוא בהיצה"ר, שסוף סוף גם הוא שמח כשכופין אותו ועד שמהפכים אותו לאהבה את ה', שעיי"ז מחזירו (ליצה"ר) לכמו שהי' קודם החטא, שנחש הקדמוני הי' שמשו של אדה"ר (סנהדרין נט, ב), וכן לעתיד לבוא אמרו רז"ל (ב"ר רפנ"ד) "ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו"⁵⁶ כו' זה הנחש כו' זה יצה"ר".

ובענין זה בשלום — עשיית שלום בין ב' יצריו, "ואהבת גו' בשני יצריך" (נוסף לכך שדעת הבריות נוחה הימנו) — יומתק גם לשון הש"ס (גטין נט, ב) "כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא", וביד סוף סדר זמנים כתב: "גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם" — שענין השלום שייך (לא רק למצוות שבין אדם

(51) ובמילא סרה הערה הה' — מפני מה מעתיק במתני' גם רישא דקרא ד' עוז לעמו יתן.

(52) אבות פ"ג מ"י.

(53) ואתחנן ו, ה.

(54) כ"ה בגכתי"ק. ואולי צ"ל: קסג, א.

(55) לקו"ת האדינו עז, א.

(56) משלי טז, ז.

לחבירו, אלא) לכל התורה כולה, כיון ששלימותו הוא השלום שעושה בין ב' יצריו, עי"ז שכופה את היצה"ר לקיים כל המצוות⁵⁷.

ח. ועל זה אומר רשב"ח "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל.. ה' יברך את עמו" — דקאי על כל ישראל (לא רק צדיקים): רשב"ח קאי בענין הב' שבשכר מצוות — ענין הבלי גבול שלעומת האיחוד עם מצוה המצוה — ברכה סתם. ומובן, אשר מצד פרט זה אשר בשכר — אין תלוי כ"כ בזיכוך האדם ובגודל המצוה (דלא כבפרט הא', שככל שיגדל זיכוך האדם, ותגדל מעלת המצוה, יגדל השכר יותר), כיון שסוף סוף גם בתכלית זיכוך ועליית האדם, אין לו כל ערך כלל עם הבורא, ובדוגמא דלגבי בלי גבול, אחד ואלפי אלפים — שוה ממש⁵⁸. ורק שצריך לקיים רצון המצוה באיזה דבר שיהי⁵⁹, ועי"ז מתייחד עמו ממש.

ולזה שייכים (לא רק צדיקים, "לכל צדיק וצדיק", אלא) גם פושעי ישראל⁶⁰ — כי גם הם מלאי מצות כרמון (סוף חגיגה),

— (ועיי"ש בתוס' דרק "בפושעי קצת קאמר" ריש לקיש שאין אור של גהינם שולטת בהם לפי שמלאים מצות כרמון (ולא בפושעי ישראל בגופן). וצע"ג, דבערובין (יט, א) מפרש מאמרו של ריש לקיש "רשעים אפילו על פתחו של גהינם אינם חוזרין בתשובה, שנאמר⁶¹ ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו'.. שפושעים והולכים לעולם" (אפי' בשעת תולעתם ואשם⁶²), דקאי על "פושעי אומות העולם", "דא"כ (דהא דר"ל בפושעי ישראל מוקי לה להאי קרא דכתיב ואשם לא תכבה⁶¹) קשיא דר"ל אדריש לקיש דאמר פושעי ישראל אין אור של גהינם שולטת בהן כו". ולפי מ"ש התוס' בחגיגה שר"ל קאי רק ב"פושעי קצת", אינו מובן: למה דוחק בעירובין לפרש קרא

(57) אולי הכוונה גם שעפ"ז תומתק השייכות לסיום המשנה — לא רק מצד הענין דשכר מצוות (ענין ה"ברכה"), אלא גם מצד ה"כלי מחזיק ברכה", ענין ה"שלום".

(58) ראה תניא פמ"ח (סז, ב). סהמ"צ להצ"צ שרש מצות התפלה ספי"ג (דרמ"צ קכא, רע"ב). ובארוכה — ספר החקירה דלעיל ס"ו.

(59) ראה גם "היום יום" דלעיל ס"ד: "מובן ג"כ אשר ביחס להג"ל (הצוותא וחיבור עם המצוה), אין הבדל כלל במה יהי' הציווי, אם דבר גדול ונעלה או קטן ופשוט".

(60) ובמילא סרה הערה ו' — שריב"ל מדייק לכל צדיק וצדיק, ורשב"ח סותם "לישראל", ומביא קרא ד"יברך את עמו".

(61) ישעי' בסופו.

(62) פרש"י שם.

ד"הפושעים ביי" ב"פושעי אומות העולם", הלא גם בכנ"י כן הוא —
ב"פושעי ישראל בגופן"),

עד שאפילו בנוגע לירבעם וחבריו שמנו בסנהדרין (צ, א) בין
אלה שאין להם חלק לעולם הבא, אמרו רז"ל בירושלמי (כלאים פ"ט
ה"ג⁶³) דגם עליהם נאמר⁶⁴ "אתהלך לפני ד' בארצות החיים" —
בתחיית המתים,

כי, גם פושעי ישראל, ואפילו ירבעם וחבריו — כיון שקיימו רצון
המצוה באיזה דבר שיהי, הרי הם מתייחדים עמו ממש⁶⁵, ולכן מקבלים
הם את השכר הבלי גבול שלעומת האיחוד עם מצוה המצוה (בתחיית
המתים⁶⁶) — ברכה סתם.

ט. והסדר בנוגע לב' הענינים שבשכר המצוות — שתחילה בא
השכר המוגבל שלעומת זיכוך ועליית האדם והעולם, ואח"כ בא גם
השכר הבלתי מוגבל שלעומת האיחוד עם מצוה המצוה.

ומזה מובן בנוגע לב' המאמרים של ריב"ל ורשב"ח בענין שכר
המצוות שבהם מסיים רבי ששה סדרי משנה — שענין ה"ברכה"
שבמאמרו של רשב"ח, שכר בלתי מוגבל שלעומת האיחוד עם מצוה
המצוה, הוא השכר הבא אחרי הענין דש"י עולמות שבמאמרו של
ריב"ל, שכר מוגבל שלעומת זיכוך ועליית האדם והעולם, שלכן הקדימו
(להענין דש"י עולמות) גם במתניתין⁶⁷.

63) ושם (ובפי' פני משה): "ר"ש בן לקיש אמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים .. ארץ
שמית' חייך תחילה לימות המשיח, ומה טעם, נותן נשמה לעם עלי' (בארץ ישראל הוא שנותן
נשמה ושם הם חיים) .. רבי חנינא שאל לר' יהושע בן לוי אפילו כגון ירבעם בן נבט וחבריו
(הא דדריש נותן נשמה לעם עלי', אם לירבעם וחבריו שנקברו בא"י מועיל נמי להם זכות
הארץ), א"ל גפרית ומלח שרפה כל ארצה .. כיון שנשרפה א"י (שנתקיים בה גפרית ומלח
וגו') נעשה בהם מדת הדין" (שכבר קבלו דינם שנשרפו בהיותם קבורים שם, ועי"ז יזכו לתחי'
כשאר המתים).

64) תהלים קטז, ט.

65) ראה גם מכתב ט"ז תמוז תש"ג (אגרות-קודש ח"א ע' קמא ואילך): "באשר תמה על
אשר אמרתי בהמשך הסיום ש"ס משנה בע"פ, אשר כל אחד מישראל .. אפילו רשע גמור ..
סוף סוף .. גם הוא מתאחד ודבק בשרשו אוא"ס ב"ה .. הנני להעתיק בזה איזה מארו"ל אשר
שימשו יסוד למה שאמרתי, ולבאר ולתרץ מה שיש להקשות ע"ז", עיי"ש בארוכה (ושם ע'
קמה, בביאור הירושלמי דכלאים פ"ט ה"ג הנ"ל).

66) להעיר מהמבואר בדרושי חסידות (סה"מ מלוקט ח"ג ריש ע' לר. וש"נ) שהשכר
בתחיית המתים — נשמות בגופים דוקא — הוא על קיום המצוות (בניגוד לשכר דגן עדן,
נשמות בלא גופים, שהוא על לימוד התורה).

67) ובמילא סרה הערה הז' — שהר"ל להקדים מאמרו של רשב"ח שהי' קשיש מריב"ל.

וענין זה נרמז במרז"ל (ברכות לד, ב) "כל הנביאים כולן לא נתנבאו — ובמילא גם נבואת "להנחיל אוהבי גו" ("עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, שנאמר להנחיל אוהבי יש") בכלל — אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא (עולם התחי') עיין⁶⁸ לא ראתה אלקים זולתך", היינו, שלאחרי ובהוספה על הענין דש"י עולמות ("להנחיל אוהבי יש"), יהי' ענין נעלה יותר שאין לנו כל ציור והשגה בו ("עין לא ראתה אלקים זולתך") — "ברכה" סתם.

